

I

TARİHTE MÜSLÜMANLAR

OTTO

TARİHTE
MÜSLÜMANLAR

I

OTTO

Tarihte Müslümanlar
Proje Yürütücüsü ve Genel Koordinatör
Prof. Dr. İrfan AYCAN

Editörler
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR (7-10. yy.)
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN (18-21. yy.)
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ (11-13. yy.)
Prof. Dr. Eyüp BAŞ (14-17. yy.)
Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU (14-17. yy.)
Doç. Dr. Nurullah YAZAR (11-13. yy.)
Doç. Dr. Mustafa Necati BARIŞ (7-10. yy.)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif FİDAN (18-21. yy.)

Sertifika No: 44396
ISBN 978-625-7236-28-7 (Tk)
978-625-7236-29-4 (1.c)

Baskı: Ayrıntı Basımevi Ankara - Sertifika No: 13987

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06690 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69
www.ottoyayin.com
otto@ottoyayin.com
facebook.com/otto.yayinlari
twitter.com/ottoyayin

- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1388/1968, V, 63; *el-Mütemmim*, s. 433-444.
- Kâdi İyâz, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik* (nşr. Ahmed Bekir Mahmud), Beyrut 1387/1967, I, 102-279.
- Kaya, E. S., "Mâlikî Mezhebi", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 519-535.
- Özel, A., "Mâlik b. Enes", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 506-513.
- Özen, Ş., *İslâm Hukuk Düşüncesinde Aklîleşme Süreci: Başlangıçtan Hicrî 4. Asrın Ortalarına Kadar*, Marmara Üniversitesi SBE, 1995, s. 322-355 (doktora tezi).
- Şerefeddin İsa b. Mesud ez-Zevâvî el-Mencilâtî, *Menâkıbu Seyyidina'l-İmâm Mâlik* (nşr. Harun b. Abdurrahman Âl-i Bâşâ el-Cezâirî), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012.

2.3.2.9. EBÛ YUSUF (Ö. 182/798)

Şükrü Özen

Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa'd el-Becelî el-Kûfî, 731 yılında Kûfe'de doğmuştur. Ensardan olan büyük dedesi Sa'd b. Büceyr genç yaşta katıldığı Hendek Gazvesi'nde gösterdiği yararlık sebebiyle Hz. Peygamber'in duasını almış, daha sonra Kûfe'ye yerleşmiş ve burada vefat etmiştir.

Çok çocuklu ve yoksul bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelen Ebû Yusuf küçük yaşta ailesinin geçimine katkı sağlarken bir yandan da ilim halkalarına katılmıştır. Dönemin geleneğine uygun olarak hadis ve fıkıh derslerine devam etmiş, önceleri hadis tahsiline ağırlık vermişken kadı İbn Ebû Leyla'nın derslerine katılmış ve böylece teorik fıkıh bilgisi yanında yargılama hukukunu öğrenme imkânı elde etmiştir. Daha sonra tahsilini fıkıh metodunu kendisine daha uygun bulduğu Ebû Hanîfe'nin yanında sürdürmüştür. Ünlü siyer âlimi İbn İshak'tan bir ay süreyle ders alması dışında yaklaşık on dokuz (veya on yedi) sene Ebû Hanîfe'nin derslerine kesintisiz devam etmiştir. Hadisçilerle de irtibatını kesmeyen ve fırsat buldukça onların meclislerine devam eden Ebû Yusuf güçlü hafızası sebebiyle takdir edilmiş, Ehl-i Re'y içinde hadis rivayeti konusunda en güvenilir kişi olarak tanınmıştır.

Ebû Hanîfe'nin vefatından on beş yıl sonra Ebû Yusuf geçim sıkıntısı sebebiyle Bağdat'a taşınmış, burada tanıştığı Halife Mehdî-Billâh tarafından 166 (782) yılında Bağdat'ın batı yakasındaki Medînetü'l-Mansûr'a kadı atanmıştır. Ertesi yıl oğlu Yusuf'u yerine kadı bırakarak Cürcan'a vali atanan vâliht Musa el-Hâdî ile birlikte gitmiş, Mehdî-Billâh'ın vefatı üzerine Bağdat'a dönüp eski görevini sürdürmüştür. Harun Reşid zamanında kâdilkudâtlık

(başkadılık) kurumu oluşturularak Ebû Yusuf ilk “kādilkudât” olarak atanmış ve böylece İslam tarihinde ilk defa yargı sisteminde hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmıştır. Adalet işleri ve kadıların tayini konularında elde ettiği bu nüfuz sayesinde Hanefî ekol içinde yetişen önemli isimlerin kadı tayin edilmesini sağlamak suretiyle bu mezhebin yayılması ve etkin hâle gelmesinde payı büyük olmuştur. Böylece yargılama hukuku ve uygulamada birliğin sağlanmasında önemli bir adım atılmıştır.

Ebû Yusuf başkadılık görevini sürdürürken 26 Nisan 798 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Cenaze namazını Harun Reşid bizzat kıldırılmış ve kendi aile kabristanına defnettirmiştir. Mezarı Bağdat'ın Kâzımıyye semtinde kendi adıyla anılan caminin haziresindedir.

İçlerinde yaşça daha büyükleri bulunmasına rağmen Ebû Hanîfe'nin en seçkin öğrencisi Ebû Yusuf'tur. Ondan fıkıh ve/veya hadis alanında tahsil görenler arasında oldukça meşhur ilim adamları bulunmaktadır. Hanefî kitaplarında kendisine Ebû Hanîfe'nin ardından “ikinci imam”, Ebû Hanîfe ile birlikte “Şeyhayn” ve Muhammed eş-Şeybânî ile ikisine “İmâmeyn” diye atıfta bulunulur. Ebû Yusuf'un müctehid bir fakih olduğu genel kabul görmekle birlikte bağımsız (mutlak), ya da mezhebe müntesip müctehid olduğu konusunda farklı kanaat ve açıklamalar bulunmaktadır. Ebû Hanîfe ile birçok konuda farklı düşünmekle beraber görüşlerinin birlikte tasnif edilmiş olması kendisinin icihadlarında hocasının belirlediği usule bağlı kaldığı algısının oluşmasında etkili olmalıdır. Hocası ile olan görüş ayrılıklarında araştırma sonucu ulaştığı ilmi kanaatleri, hocasının vefatından sonra Hicaz'a yaptığı seyahatlerde İmâm Mâlik'le görüşmelerinde olduğu gibi yeni bilgi ve delillere ulaşması, kadılık görevi sırasında edindiği tecrübe rol oynamıştır. İmam Mâtürîdî'nin nakline göre aynı konu hakkında çatışan icthadlara sahip müctehidlerle ilgili olarak Ebû Hanîfe onlardan biri hatalı, ancak mazurdur derken Ebû Yusuf, “Gerçekte Allah katında hükme isabet etmese de üzerine düşen icthad vazifesini yerine getirdiği için her müctehid isabetlidir.” demiştir. Teorik fıkıh bilgisinin sağlamlığı yanında uygulamanın içinde bulunması sebebiyle asli deliller olarak bilinen kitap, sünnet, icma ve kıyas yanında ferî delillerden örf ve âdet, istihsan, maslahat, zaruret prensiplerine de icthadlarında önemli bir yer vermiştir. Kadılık tecrübesi sebebiyle daha sonraki dönemlerde özellikle yargılama hukuku alanındaki görüşleri Hanefî mezhebi içinde tercih edilmiştir.

Ebû Yusuf zaman zaman döneminin güncel kelami tartışmalarına katılmışsa da kelim ilmine mesafeli olunmasını tavsiye etmiştir. Ancak İmam Mâtürîdî, onun, idraki mümkün olmayan ve buna karşın sakıncalı sonuçlara

götüren kelami konuların tartışılmasını yasakladığını, idraki mümkün ve akılla kavranabilen konular üzerinde konuşmayı ise yasaklamış olamayacağını belirtmiştir. Ebû Yusuf Kur'an'ın yaratıldığı görüşünü benimseyenleri şiddetle eleştirmiş, müteşabih ayetler konusunda tartışmaları hoş karşılamamış, bu gibi konularda selefi çizgiyi takip etmiştir. Cinlere sevap verilmeyeceğini savunan Ebû Hanîfe'ye muhalefet ederek onların da yaptıklarına göre sevap veya ceza göreceklerini müdafaa etmiştir.

Hanefî mezhebinde eser telif edip de eseri günümüze gelen ilk fakih Ebû Yusuf'tur. Harun Reşid'in isteği üzerine yazdığı *Kitâbü'l-Harâc* mali hukuk alanında yazılan ve günümüze ulaşan ilk eser olup muamelat, ceza, idare ve devletler hukuku kapsamına giren çeşitli konuları kapsamaktadır. Eser Türkçeye ve bazı Batı dillerine tercüme edilmiştir. *İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ* adlı eseri ise iki hocasının ihtilaf ettiği fıkhi konuları ele almaktadır. *Kitâbü'r-Red ale's-Siyerî'l-Evzâi Şam'*ın büyük fakihî İmam Evzâi tarafından yazılan Ebû Hanîfe'nin savaş hukukuna (siyer) dair görüşlerini eleştiren eserine cevap olarak kaleme alınmıştır. Ebû Hanîfe aracılığıyla nakledilen hadislerle önemli kısmı Neha'f'e ait olmak üzere sahabeden itibaren Irak fakahasının ictihadlarını içeren *Kitâbü'l-Âsâr* Ebû Hanîfe'nin müsnedi mahiyetindedir. İbnü'n-Nedim daha başka eserlerinin isimlerini de kaydetmiştir.

İlmî kişiliği yanında ahlakı, dindarlığı ve karakteriyle de Halife Harun Reşid ve çağdaşı pek çok âlim tarafından kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Büyük bir itibar ve servete sahip olduktan sonra sıkıntıyla geçen günlerini anarak yardıma muhtaç kimselere önemli miktarlarda yardımlarda bulunmuştur. İlmî ve ilim adamının üstün konumunu insanlara göstermek düşüncesiyle oldukça müreffeh bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Bu durumu yadırgayanlara ise, "Bir terzi çocuğunun ilim sayesinde nerelere kadar yükselebildiğinin herkes tarafından görülmesini istiyorum." diye karşılık vermiştir. Kadıların halk nazarında seçkin bir konumda görülmesini ve kendilerine gereken saygının gösterilmesini sağlamak amacıyla siyah sarık ve cübbeden oluşan özel bir kıyafet giymeleri âdetini getirmiştir.

KAYNAKÇA

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Bekir Topaloğlu ve dğr., Mizan Yayınevi, İstanbul 2006.

Ebû'l-Müeyyed Muvaffak b. Ahmed el-Hârizmî el-Mekki, *Menâkıbü Ebî Hanîfe*, Beyrut 1401/1981.

Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Kahire 1349/1931.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, Beyrut 1968-72.

İbnü'n-Nedim, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, Beyrut 1398/1978.

Kallek, C., "Kitâbü'l-Harâc", *DİA*, İstanbul 2002, XXVI, 101-104.

Muhammed Zahid Kevserî, *Hüsnü't-Tekâdî fî Sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdî*, Kahire 1948.

Ögüt, S., "Ebû Yûsuf", *DİA*, İstanbul 1994, X, 260-665.

Özen, Ş., *İslâm Hukuk Düşüncesinde Aklîleşme Süreci: Başlangıçtan Hicrî 4. Asrın Ortalarına Kadar*, Marmara Üniversitesi SBE, 1995, (Doktora Tezi).

Saymerî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, Haydarabad 1976.

2.4. KELAM/FELSEFE İLMİ VE KELAMCILAR/FELSEFECİLER

2.4.1. KELAM/FELSEFE İLMİ

2.4.1.1. KELAM İLMİ

Mahmut Ay

Herhangi bir ilmî faaliyet kendi siyasal, sosyal, dinsel ve kültürel ikliminin ve tarihinin gelişmelerinden bağımsız düşünülemez. Tevhid ve sıfat, akaid, istidlal ve nazar, el-fıkhu'l-ekber ve nihayetinde kelam gibi değişik şekillerde adlandırılan ilmî faaliyet, ortaya çıkış ve teşekkül ikliminin sosyopolitik, sosyo-kültürel, ekonomik ve hatta coğrafi koşullarıyla uyumluluk gösterir. Bunun yanında kelamın ortaya çıkışını hazırlayan, bunları sistematik bir bütünlük içerisinde sürdürülebilir kılan temel motivasyonların, bu ilmî faaliyetin öyle ya da böyle tekâmülüne, belirli bir yöne evrilmesine doğrudan etki ettiği gözden uzak tutulamaz. Bir düşünce faaliyeti olarak kelamın aktüelliğini sürekli korumasına ve dinamik bir yapı arz etmesine kaynaklık teşkil eden bu motivasyonları, kabaca içeriye *ait olan* ve *dışarıdan gelen* şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bu faktörlerin harekete geçirdiği itikadi, amelî ve teo-politik tartışmaların, içeri ve dışarıya karşı etki-tepki ya da diyalektik bir karşılaşma sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Öte yandan belirli ihtiyaçları karşılamak üzere, belirli koşullarda doğal olarak ortaya çıkması, daha sonra teorik temellerinin atılması ve belirli bir amaca ulaşma girişimini içermesi gibi hususlar, bu tartışmaların tümüyle insani, konjektürel ve tarihsel olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in vefatını müteakiben meydana gelen itikadi, amelî ve teo-politik tartışmaların teorik çerçevesini oluşturmada Kur'an'ın belirleyici işlevi gözden kaçmaz. Kur'an'ın, bu faaliyetler ve tartışmalar üzerindeki belirleyici rolü, nominal